

Ковалевич І. І.,

*аспірант кафедри господарського права і процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ В ПИТАННІ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ КРИПТОВАЛЮТИ

Анотація. Проведене дослідження висвітлює проблемні питання регулювання нових правовідносин у сфері обігу криптовалюти та вплив судової практики на розвиток правовідносин, пов'язаних з криптовалютою. Проаналізовано наявні доктринальні дослідження суміжні з темою даної статті на предмет актуальності та доцільності проведення дослідження.

Автором досліджено плюралізм наукових думок та позицій в питанні визначення категорії «судова практика» та визначення її місця та ролі серед джерел права. Окремо підкреслено значимість судової практики європейських судових інституцій серед джерел права в національній правовій системі України та ступінь її впливу на формування останньої.

Здійснено огляд поточної практики Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу. Особливу увагу звернено на характеристику правової природи криптовалюти та визначення правового статусу останньої у рішеннях європейських інституцій.

Також проаналізовано окремі випадки впливу практики Суду Європейського Союзу на динаміку розвитку регулювання відносин у сфері обігу криптовалюти на території Європейського Союзу.

У статті проаналізовано роль практики Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу як провідних судових інституцій в питанні подолання законодавчої невизначеності щодо регулювання відносин у сфері обігу криптовалюти.

Проведене дослідження висвітлює проблемні питання регулювання нових правовідносин у сфері обігу криптовалюти та вплив судової практики на розвиток правовідносин, пов'язаних з криптовалютою.

Автором визначено приклади позитивного впливу судової практики європейських інституцій на проблемні питання регулювання відносин у сфері обігу криптовалюти.

Ключові слова: криптовалюта, правове регулювання, правовий статус, судова практика.

Постановка проблеми. У постійному процесі розвитку суспільних відносин та виникнення нових явищ, таких як криптовалюта, законодавець не завжди вчасно забезпечує правове регулювання таких процесів відповідно до сучасних тенденцій. Вказані обставини сприяють підвищенню значення ролі суду в питанні правового регулювання. У наш час судова практика стала своєрідним постачальником об'єктивної інформації щодо необхідності вдосконалення чинного законодавства. Більше того часто судова практика задає вектор правотворчій та правозастосовній діяльності. Зважаючи на те, що відносини у сфері обігу криптовалюти є досить динамічними та неврегульова-

ними повною мірою на законодавчому рівні, актуальним постає питання визначення ролі судової практики європейських інституцій в питанні становлення правового регулювання відносин у сфері криптовалюти.

Стан дослідження. Питання правової природи криптовалют та визначення правового статусу криптовалюти досліджували такі вчені, як: А.Н.Бегер, Н.П. Варфоломєєва, О.Г. Волевіз, Н.Ю. Голубєва, О.І. Зайцева, О.В. Железов, А.В. Квітка, Д.П. Купріянов, В.А.Кутирін, К.Г. Некіт, К.В. Нікітін, К.В. Сомік, А.В. Федоров та інші. У свою чергу, питання дослідження впливу та значення судової практики європейських інституцій на правове регулювання відносин у сфері криптовалюти не набуло поширення серед наукових досліджень, що й обумовлює актуальність даної теми дослідження.

Беручи до уваги вищезазначене, **метою даної статті** є дослідження судової практики головних європейських інституцій: Європейського суду з прав людини (European Court of Human Rights, далі – ЄСПЛ) та Суду Європейського Союзу (European Court of Justice, далі – Суд ЄС) в частині визначення правової природи криптовалюти, а також визначення значення судової практики в процесі становлення правового регулювання відносин у сфері криптовалюти.

Виклад основного матеріалу. Насамперед необхідно визначити місце практики європейських судових інституцій серед джерел права в національній правовій системі України та ступінь її впливу на формування останньої.

На сьогодні на доктринальному рівні відсутня єдність думок в частині визначення судової практики як джерела правового регулювання суспільних відносин.

Досліджуючи питання ролі судової практики, у своїх працях С.В. Шевчук зазначає, що судову практику слід розглядати як у широкому вимірі, тобто всю діяльність органів судової влади, що втілюється у прийнятті юридичних актів, так й у вузькому вимірі, тобто як створення певних правоположень нормативного характеру [1].

Продовження вищезазначеного підходу знайшло свою підтримку у дисертаційному дослідженні В. В. Ількова «Джерела права в адміністративному судочинстві України», який стверджує, що в юридичній науці склалося двоєке розуміння даного поняття: 1) у широкому розумінні – це судова діяльність всіх судових органів; 2) у вузькому розумінні – це сукупність правових положень та правових норм, сформованих вищими судовими органами в процесі реалізації правосуддя та узагальнення судової діяльності [2].

Натомість Д. Ю. Хорошковський у своєму дисертаційному дослідженні «Роль судової практики в системі джерел права

України: теоретико-правове дослідження» доходить висновку, що судовою є практика, яка представлена у вигляді єдиного цілого та включає і діяльність судових органів, і результати такої діяльності, котрі в подальшому закріплюються в нових правоположеннях та можуть використовуватися в однотипних справах [3].

Разом з тим С. Погребняк вказує, що судова практика, як правова категорія може трактуватися як: 1) вся діяльність судів щодо прийняття рішення в конкретній справі; 2) об'єктивований досвід індивідуально-правової діяльності судів, що створюється за фактом вирішення конкретних судових справ; 3) фактична діяльність всіх ланок судових органів з приводу реалізації покладених завдань та виконання наданих функцій; 4) різновид юридичної практики [4].

Погоджуючись із плюралізмом наукових досліджень в питанні визначення судової практики можна дійти висновку, що місце та роль судової практики, як джерела права, найкраще проявляється в судових справах, що стосуються правового регулювання правовідносин, в основі яких закладено принцип відповідності, за яким аналогічні справи повинні бути розглянуті тотожно, а судові рішення є справедливим, якщо не відрізняються від раніше прийнятого рішення вищою інстанцією по справі з аналогічними фактичними обставинами.

В той же час на нормативному рівні судова практика поступово набуває обов'язкового характеру, що дозволяє віднести її до джерел права. Так, згідно з ч. 1 ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі – Закон), національні суди застосовують під час розгляду справ Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод та практику ЄСПЛ як джерело права. При цьому необхідно підкреслити, що у даному положенні мова йде саме про «практику Суду» у значенні, розкритому у ст. 1 цього Закону, тобто практику ЄСПЛ і Європейської комісії з прав людини, а не лише справи щодо України.

Окрім цього, у Законі відсутні положення, які б містили пряму чи побічну заборону застосування рішень чи ухвал ЄСПЛ, постановлених щодо інших країн.

Стосовно практики Суду ЄС, то вона відповідно до положень чинного законодавства України не є джерелом права в національній правовій системі України. Оскільки відповідна практика Суду ЄС є джерелом права виключно для країн-членів ЄС.

Незважаючи на це, аналіз судової практики Суду ЄС в рамках даної статті залишається актуальним у зв'язку з необхідністю здійснення всебічного аналізу особливостей регулювання відносин, пов'язаних з обігом криптовалют, на рівні всіх інституцій, що покликано забезпечити повноту дослідження даної теми.

З огляду на предметність практики Суду ЄС, що полягає в особливості розгляду справ даною інституцією в рамках чітко визначеного предмета, доцільно перш за все здійснити аналіз підходів відповідного судового органу до характеристики правової природи криптовалют.

У даному питанні найбільш релевантним видається рішення Суду ЄС від 22 жовтня 2015 року по справі C-264/14 Skatteverket v David Hedqvist [5]. Дана справа стосувалася звернення Шведського Вищого адміністративного суду в порядку, передбаченому ст. 267 Договору про функціонування ЄС, до Суду ЄС з метою надання роз'яснень щодо визначення об'єкта

оподаткування податком на додану вартість операцій з обміну криптовалюти.

Серед головних висновків Суду ЄС, які знайшли своє відображення у відповідному рішенні суду, можна виокремити наступні:

а) біткоїн-адреси виступають аналогами банківських рахунків;

б) криптовалюти є платіжним засобом;

в) криптовалюти не є матеріальним майном у розумінні ст. 14 Директиви ЄС «Про загальну систему ПДВ в ЄС»;

г) операції з продажу та купівлі біткоїнів не підлягають оподаткуванню ПДВ.

У даній справі Суд ЄС визначає криптовалюту через застосування терміна «віртуальна валюта». Зокрема з висновків Суду ЄС по даній справі також слідує, що віртуальна валюта є договірним (п. 41) засобом платежу (п. 25; 41), не є матеріальним майном (п. 24), не може розглядатися як поточний рахунок або депозитний рахунок, оплата або переказ (п. 41).

При цьому Суд ЄС зазначає, що віртуальна валюта біткоїн не має іншої мети, крім того, щоб бути засобом платежу, приймається для цієї мети певними операторами (п. 52), не є цінним папером, що засвідчує право власності та навіть не є подібним цінним папером (п. 55).

Важливим аспектом у даному рішенні є також частковий аналіз співвідношення криптовалюти з поняттям «цифровий актив». Вказане співвідношення побічно впливає з п. 12 рішення Суду ЄС, де Шведський Вищий адміністративний суд, здійснюючи посилання на доповідь Європейського центрального банку про віртуальні валюти за 2012 рік, зазначає, що віртуальну валюту можна визначити як тип нерегульованих, цифрових грошей, які видаються та контролюються його розробниками та приймаються членами конкретної віртуальної спільноти. Однак поняття «цифрові гроші» не є тотожним із поняттям «цифрові активи», оскільки останні є загальною категорією, що може містити водночас цифрові гроші.

Враховуючи вищенаведене, слідує, що Суд ЄС розглядає криптовалюту через узагальнююче поняття «цифрових грошей», яке охоплює віртуальну валюту, одним із видів якої є біткоїн, що є криптовалютою платіжного типу.

Необхідно також зазначити, що прийняття даного рішення Судом ЄС стало важливим кроком для подальшого правового регулювання відносин у сфері обігу криптовалют та поштовхом до відходу від попередньо сформованого на доктринальному рівні підходу в ЄС відповідно до якого криптовалюта розглядалася як майно. Зокрема в рішенні Суду ЄС від 22 січня 2013 року по справі C-283/11 Sky Österreich GmbH v Österreichischer Rundfunk зазначено, що як майно слід розуміти «всі права, які мають вартісну характеристику активів та відповідно створюють правову основу для здійснення суб'єктом, якому вони належать, відповідних прав автономно та у своїх інтересах (фактично реалізовувати такі майнові права на свою користь)» [6].

Окрім цього, з огляду на обов'язковість практики Суду ЄС для застосування національними судами країн-членів Європейського Союзу (далі – ЄС) з прийняттям даного рішення операції з обміну криптовалюти на території ЄС перестали розглядатися як такі, що підлягають оподаткуванню податком на додану вартість.

Цікавим в контексті дослідження значення висновків викладених у даному рішенні є також його вплив на судову практику України.

Так, у справі № 820/5120/16, яка розглядалася Харківським окружним адміністративним судом наявне посилання на рішення Суду ЄС від 22 жовтня 2015 року по справі C-264/14 *Skatteverket v David Hedqvist*.

У даній справі Харківським окружним адміністративним судом розглядався позов Товариства з обмеженою відповідальністю «ЄДИНАРКОІН», в якому останній просив суд скасувати податкову консультацію Головного управління державної фіскальної служби у Харківській області, викладену у листі № 4599/10/20-40-12-01-10 від 10.08.2016 року стосовно віртуальної валюти Aitibitcoin та податкову консультацію Головного управління державної фіскальної служби у Харківській області, викладену у листі № 5226/10/20-40-14-11-11 від 09.09.2016 року.

Вказані податкові консультації стосувалися питання оподаткування податком на додану вартість операцій з криптовалютами Aitibitcoin та E-dinargoін відповідно. Спірним питанням для сторін стала позиція фіскальної служби відповідно до якої фіскальна служба стверджувала, що операції з такою віртуальною валютою оподатковуються податком на додану вартість.

У своїй постанові від 13.10.2016 року у справі № 820/5120/16 Харківський окружний адміністративний суд зазначив, що: «... у справі Хедквіст проти Швеції, своїм рішенням від 22.10.2015 року постановив, що операції з біткойнами та іншими віртуальними валютами на території Євросоюзу не повинні оподатковуватися податком на додану вартість. Таке рішення суду прирівнює віртуальні валюти до традиційних валют в плані оподаткування. Відповідно до постанови суду, операції з обміну традиційних валют на біткойни повинні бути вільні від податку на додану вартість, оскільки правила ЄС забороняють стягнення такого податку з операцій з обміну валют, банкнот і монет. Рішення європейського суду також знімає питання про те, до яких видів активів варто відносити віртуальну валюту.» [7].

Окрім цього, Харківський окружний адміністративний суд відзначив, що рішення Європейського суду можна вважати офіційною формою роз'яснення основних (невідчужуваних) прав кожної людини, закріплених і гарантованих Конвенцією, яка є частиною національного законодавства, та у зв'язку з цим джерелом законодавчого правового регулювання і правозастосування в Україні.

Вказане рішення суду можна розглядати, як перший прецедент прямої форми впливу практики Судом ЄС на регулювання відносин у сфері обігу криптовалюти в Україні.

Стосовно практики ЄСПЛ варто зазначити, що наразі відсутні рішення, які містили б прямі правові позиції щодо правової природи криптовалют. Незважаючи на такий факт правові позиції ЄСПЛ, що стосуються визначення власності, відіграють важливу роль в питанні правового регулювання обігу криптовалют. Так, низка позицій ЄСПЛ може тлумачитися, як гарантія захисту прав та інтересів осіб, у власності яких знаходиться криптовалюта.

Зокрема, відповідно до практики ЄСПЛ, власність як поняття має автономне значення, яке не обмежене власністю на фізичні речі й не залежить від формальної класифікації в національному законодавстві.

Прикладом такої практики може слугувати рішення ЄСПЛ від 25 березня 1999 року у справі «Ятрідіс проти Греції», в якому зазначено, що концепція власності у ст. 1 Протоколу №1 має автономний зміст, який не обмежується правом власності на фізичні речі. Деякі інші права та користі, що утворюють майно, також можуть бути правом власності [8].

Продовженням вищевикладеної позиції є також рішення ЄСПЛ, ухвалене 28 вересня 2005 року у справі «Броньовський проти Польщі», в якому зазначено, що до власності можуть відноситися деякі інші права та інтереси, наприклад борги, що становлять майно, можуть також розглядатись як майнові права, отже, як власність для цілей цього положення [9].

Враховуючи викладене слідує висновок, що криптовалюта з огляду на її характеристики може розглядатись як власність особи та відповідно виступати об'єктом судового захисту.

Інша цікава позиція ЄСПЛ викладена у справі «Ленгауер та інші проти Румунії». По даній справі 23 заявники звернулися з позовом щодо повернення нерухомості, яка була незаконно націоналізована за часів комуністичного режиму та продана державою третім особам. Заявники стверджували, що неможливість повернути незаконно націоналізовану нерухомість або отримати компенсацію, незважаючи на судові рішення щодо визнання майнових прав, порушує їхні права на мирне володіння майном в розумінні статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції.

У своєму рішенні від 29 вересня 2020 року ЄСПЛ серед іншого підкреслив, що неможливість заявників повернути у власність своє майно, незважаючи на остаточні судові рішення, що ретроспективно визнавали їх майнові права, являла собою позбавлення їх власності в розумінні другого речення параграфу першого статті 1 Протоколу № 1, та що таке позбавлення в поєднанні з повною відсутністю компенсації становило порушення їх права на мирне володіння своїм майном.

У вищезгаданій справі ЄСПЛ зобов'язав державу-відповідача повернути заявникам їхнє майно протягом трьох місяців, а у разі неможливості такого повернення виплатити заявникам протягом трьох місяців компенсацію та будь-який податок, який може бути нараховано.

Отже, з огляду на закріплені по даній справі висновки, слідує що неможливість повернення у власність криптовалюти, являє собою позбавлення власності в розумінні другого речення параграфу першого статті 1 Протоколу № 1, а таке позбавлення в поєднанні з повною відсутністю компенсації становитиме порушення права на мирне володіння.

Більше того, можна зробити висновок, що у разі неможливості повернення у власність криптовалюти власник такої криптовалюти має право отримати компенсацію вартості останньої.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що роль судової практики європейських інституцій в питанні правового регулювання відносин у сфері криптовалют полягає в тому, що вона створює основу для подальшого прийняття законодавчих норм щодо правового статусу криптовалюти і розвитку національного законодавства в цілому. Більше того, судова практика залишає позитивний вплив на окремі законодавчо неврегульовані питання обігу криптовалюти.

Література:

1. Шевчук С. В. Загальнотеоретичні проблеми нормативності актів судової влади: автореф. дис. д-ра юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2008. С. 15.

2. Ільков В. В. Система джерел права в адміністративному судочинстві: науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2017. № 2. С. 37–44.
3. Хорошківська Д. Ю. Роль судової практики в системі джерел права України: теоретико-правове дослідження: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ. 2006. С. 12.
4. Погребняк С. Вплив судової практики на юридичні акти в романо-германській правовій сім'ї. С. Погребняк. Вісн. Акад. прав. наук України. 2003. № 4 (34). С. 92–99.
5. Judgment of the Court (Fifth Chamber) of 22 October 2015 (Case C-264/14). Skatteverket v David Hedqvist. URL: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-264/14>
6. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 22 January 2013 (Case C-283/11). Sky Österreich GmbH v Österreichischer Rundfunk. URL: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-283/11>
7. Постанова Харківського окружного адміністративного суду від 13.10.2016 року у справі № 820/5120/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62079235>
8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ятрідіс проти Греції» від 25.03.1995 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-58227%22>}.
9. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Броньовський проти Польщі» від 28.09.2005 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22002-3696%22>}.

Kovalevych I. The Importance of the Case Law of European Institutions in the Formation of Legal Regulation of Relations in the Field of Cryptocurrency

Summary. The study highlights the problematic issues of regulating new legal relations in the field of cryptocurrency circulation and the impact of case law on the development of legal relations related to cryptocurrency. The author analyzes the existing doctrinal studies related to the topic of this article

with a view to determining the relevance and appropriateness of the study.

The author examines the pluralism of scientific opinions and positions on the issue of defining the category of "judicial practice" and determining its place and role among the sources of law. The author also emphasizes the importance of case law of European judicial institutions among the sources of law in the national legal system of Ukraine and the degree of its influence on the formation of the latter.

The author reviews the current case law of the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union. Particular attention is paid to the characterization of the legal nature of cryptocurrency and the definition of the legal status of the latter in the decisions of European institutions.

The author also analyzes some cases of influence of the case law of the Court of Justice of the European Union on the dynamics of development of regulation of relations in the field of cryptocurrency circulation in the European Union.

The article analyzes the role of the case law of the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union, as the leading judicial institutions, in overcoming legislative uncertainty regarding the regulation of relations in the field of cryptocurrency circulation.

The study highlights the problematic issues of regulating new legal relations in the field of cryptocurrency circulation and the impact of case law on the development of legal relations related to cryptocurrency.

The author identifies examples of the positive impact of the case law of European institutions on the problematic issues of regulation of relations in the field of cryptocurrency circulation.

Key words: cryptocurrency, legal regulation, legal status, case law.